

З.С.Варналій, д-р екон. наук

Національний інститут стратегічних досліджень

Л.А.Яремко, канд. екон. наук

Національний інститут стратегічних досліджень. Регіональний філіал у Львові

СВІТОВИЙ ДОХІД ЯК КРИТЕРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Досліджується проблематика світового доходу – його сутність, джерела формування і шляхи розподілу. Обґрунтовується можливість одержання країною більшої його частки у системі світового господарства, аналізується досвід іноземних країн.

Останнім часом в економічній літературі все частіше згадується світовий дохід як мета зовнішньоекономічної діяльності, як ціль міжнародної політики держав. Проблематика пов'язана із створенням та присвоєнням світового доходу актуалізувалася у зв'язку з розвитком господарської глобалізації. Позитивний заряд останньої реалізується значною мірою саме через світовий дохід. Отже, дослідження сутності та джерел формування останнього є важливим як з теоретичного, так і практичного погляду.

Теорія світового доходу по суті справи ще не створена. В українській та російській літературі цій проблемі присвячені лише поодинокі публікації. В числі авторів, які зробили певний внесок у її розробку, слід назвати американських науковців М.Портера, Дж.Джерсеффі, англійця Р.Каплінскі, російських науковців Е.Кочетова та Ю.Яковця, вітчизняного дослідника В.Дергачова. Однак, "опис світового глобального продукту як економічної категорії, виявлення механізмів виробництва, розміщення та розподілу цього продукту є однією із невіршених по-сьогодні завдань геоелекономіки"¹.

Ціль нашої статті сформулювати підходи до з'ясування сутності світового доходу, виявити джерела, механізми його формування та привласнення.

Світовий дохід, як це впливає з самої назви, пов'язується з існуванням світового господарства. Світовий економічний простір і є тим середовищем, в якому він виникає. Це дає підставу стверджувати, що він є формою доходу, що продукується у міжнародному середовищі і може бути отриманий від діяльності у світовому господарстві. Напрошується наступна логічна схема розвитку форм доходу (табл. 1).

Простір можна розглядати як бізнесове середовище, як необхідну передумову господарської діяльності. Російський науковець І.Могильовкін пропонує трактувати його як економічний ресурс, експлуатація якого здатна прино-

---

¹ Классика геополитики, XX век. – М., 2003. – С. 721.

сити вигоду. Він виокремлює дві економічні характеристики простору: вмістище господарських об'єктів, факторів виробництва і територія для транзитних перевезень². Просторове розширення бізнесу створює додаткові можливості розвитку та зростання доходу. Виходячи з цього, можна стверджувати, що світовий дохід створюється на найбільшому економічному ареалі і є дуже перспективним.

Таблиця 1

Розвиток форм доходу

Суб'єкт економічних відносин	Господарське середовище	Форми доходу
Підприємство	Межі підприємства	Дохід підприємства
Національна економіка	Національна територія	Національний дохід
Геоелектронічні суб'єкти	Світовий економічний простір	Світовий дохід

Важливу роль у з'ясуванні сутності світового доходу відіграло вчення відомого американського науковця – спеціаліста в галузі міжнародної конкуренції М.Портера про формування міжнародної вартості товару³. Він вважає, що ця вартість є результатом діяльності не окремого підприємства, а наслідком спільних дій багатьох підприємств, які приймають участь у міжнародному виробничо-збутовому процесі. Формується своєрідний "ланцюжок цінності", що охоплює всі види діяльності, пов'язані з товаром, кожна з яких робить свій внесок у кінцевий результат. Ці види діяльності поділяються на дві групи: первісна діяльність, що включає виробництво, збут, доставку та обслуговування товару і вторинна, допоміжна, що зводиться до забезпечення ресурсами та інфраструктурними послугами. Візуально процес формування вартості товару представлений наступним рисунком. Позиційний прибуток, означений в рисунку, є не лише простим підсумком діяльності окремих підприємств, а й результатом їх взаємодії.

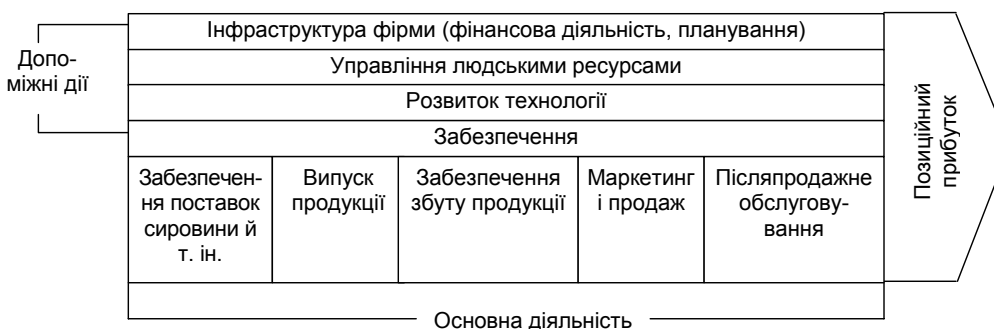

Рисунок 1. Ланцюжок цінності

Джерело: Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран: Пер. с англ. – М., 1993. – С. 60.

² Могилевкин И. Россия: пространство как экономическая и политическая категория // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – № 8. – С. 55–56.

³ Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран: Пер. с англ. – М., 1993. – С. 59–60.

Під впливом цього вчення в сучасній економічній теорії сформувався погляд на світовий дохід як результат інтернаціональних виробничих зусиль. Так Е.Кочетов визначає його як "...дохід у світовому вимірі від зовнішньоекономічної діяльності, отриманий при реалізації товарів та послуг, вироблених в рамках інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (циклів), транснаціональних економічних структур з використанням усіх видів економічних ресурсів..."⁴. Р.Каплінські трактує світовий дохід як такий, що формується в "ланцюжку" нарощування вартості і складається із внеску його окремих ланок. "Ланцюжок" нарощування вартості, – пише він – охоплює весь спектр видів діяльності, необхідних для забезпечення проходження продуктом або послугою повного циклу: розробка – проміжні стадії виробництва (включаючи поєднання фізичних перетворень і внеску різних служб виробника) – доставка кінцевому споживачу – утилізація після використання"⁵.

Обидва автори до світового доходу зараховують по суті лише результати міжкраїнової продукційної діяльності, ефекти міжнародної виробничої кооперації. Звідси робиться висновок, що можливості підключення країн до створення та отримання світового доходу лежить в площині їх інтеграції у міжнародні відтворювально-інвестиційні ланцюги (Е.Кочетов) чи "глобальні ланцюги" виробництва товарів" (Дж.Джереффі).

Проте, на нашу думку, такий підхід звужує поняття світового доходу, поле його створення. Він залишає поза увагою інші види та можливості його формування. Якщо врахувати весь спектр видів зовнішньоекономічної діяльності, які відбуваються в глобальному господарському просторі, то вийдемо на можливість існування різних складових світового доходу. Світове господарство, як відомо, формується за рахунок різноманітних форм міжнародного співробітництва: світова торгівля; міжнародний рух капіталів; міжнародний трансфер технологій тощо. Всі ці види діяльності є продуктивними і здатні приносити дохід учасникам. В іншому випадку, при односторонній вигоді, що базується лише на перерозподілі вартості, вони б не набули значного поширення.

Візьмемо для прикладу міжнародну торгівлю, а саме той випадок, коли на світовому ринку реалізуються суто вітчизняні продукти. Вивізна діяльність скерована на отримання експортної вигоди. Вона багатопланова і включає різні ефекти: зовнішньоторговельний (експортний дохід), бюджетні надходження від митних платежів, поповнення валютних резервів країни, створення додаткових робочих місць, пришвидшення господарського зростання. Всі вони є результатом економічної діяльності у світовому просторі, результатом дії інтернаціональних господарських чинників.

Західний науковець Гла Миінт розробив теорію "продуктивності" зовнішньої торгівлі, згідно якої вона розглядається як динамічний продуктивний чинник економіки. Поглиблюючи міжнародний поділ праці, збільшуючи масштаби ринку, зовнішня торгівля стимулює інновації, підвищення технологічного рівня

⁴ Кочетов Э.Г. Глобалистика: теория, методология, практика: Учебник для вузов. – М., 2002. – С. 138.

⁵ Каплински Р. Распространение положительного влияния, глобализации: анализ "цепочек" приращения стоимости // Вопросы экономики. – 2003. – № 10. – С. 10.

виробництва. Результатом цього є зростання продуктивності праці, подальший економічний розвиток та збільшення доходів⁶.

Ще одним різновидом світового доходу є ефект міжнародного трансферту технологій. Він дає можливість активним його учасникам, зокрема донорам, отримувати значний дохід, основною формою якого виступає світова технологічна квазірента (ТКР). "Джерелом світової ТКР та її вартісним змістом слугує надприбуток, отримуваний експортерами готової продукції (перш за все високотехнологічних товарів та послуг), які здійснили базисні інновації і на протязі певного часу монополюють пов'язані з цим вигоди"⁷.

Цей вид доходу все більше актуалізується. Світове лідерство країн тримається передусім на технологічному лідерстві. Лівову частку світової ТКР привласнюють розвинені країни світу та їх ТНК. Підступи до джерел ТКР ревно охороняються теперішніми її володарями, що істотно ускладнює технологічний прогрес аутсайдерів.

Подібний ефект забезпечують й інші види трансграничного економічного співробітництва. Отже, дохід від участі у глобальних відтворювальних ланцюгах є лише однією, хоча й найсуттєвішою, складовою світового доходу. Останній, на нашу думку, формується за рахунок усіх видів зовнішньоекономічної діяльності, що відбуваються у глобальному господарському просторі. Структуру світового доходу в загальному вигляді можна представити наступною формулою:

$$WR = R_{\text{зовн.торг.}} + R_{\text{кред.}} + R_{\text{ін.інв.}} + R_{\text{техн.}} + R_{\text{кооп.}} + R_{\text{мігр.}} + R_{\text{вал.}} + R_{\text{прир.}} \quad (1)$$

Світовий дохід (WR) включає наступні види доходів: зовнішньоторговельний дохід ($R_{\text{зовн.торг.}}$); дохід, отриманий від міжнародного кредитування ($R_{\text{кред.}}$), який включає: для донорів – перевищення відсотків по міжнародних кредитах за ті, що можна було отримати всередині країни, інші вигоди, для реципієнтів – дешевші та "довгі" кредити, додаткові темпи економічного зростання; дохід від здійснення іноземних інвестицій ($R_{\text{ін.інв.}}$) у вигляді ефектів господарського та соціального розвитку; дохід від міжнародного трансферту технологій ($R_{\text{техн.}}$), що виступає у формі технологічної квазіренти, зростання кількості високооплачуваних робочих місць, збільшення поступлень від високотехнологічного експорту; дохід від участі у міжнародній виробничій кооперації ($R_{\text{кооп.}}$) за рахунок доданої вартості на вітчизняній ланці міжнародного "відтворювального ланцюжка"; дохід від міжнародної міграції робочої сили ($R_{\text{мігр.}}$) включає різні види економічного ефекту: надходження (перекази) коштів від емігрантів, передача ними виробничих знань та досвіду, доходи, отримані від використання іноземних працівників та науковців тощо; дохід від міжнародних валютних операцій ($R_{\text{вал.}}$), що знаходить свій вираз у валютному арбітражі, міжнародному сеньйоражі тощо; дохід, отриманий від реалізації на зовнішніх ринках дефіцитних сировинно-енергетичних ресурсів ($R_{\text{прир.}}$), який "...виникає як результат міжкраїнового співставлення якості та ефективності видобутку

⁶ Майєр Дж., Олесневич Д. Міжнародне середовище бізнесу: Конкуренція та регулювання у глобальній економіці / Пер. з англ. – К., 2002. – С. 79.

⁷ Яковец Ю.В. Эпохальные инновации XXI века. – М., 2004. – С. 127.

природної сировини, що поступає на світовий ринок, і сильно залежить від коливань світових експортних цін на цю сировину..."⁸.

Центральною проблемою дослідження є *встановлення джерел та механізмів формування світового доходу*. На наш погляд, основними такими джерелами – чинниками виступають наступні: включення у світовий господарський оборот додаткових ресурсів, які до цього були не задіяні; оптимізація використання наявних ресурсів у всесвітньому масштабі; глобальні економічні та технічні комбінації; синергічні ефекти; нематеріальні чинники зростання вартості.

Світовий дохід створюється перш за все *включенням у світовий господарський оборот додаткових, незадіяних ресурсів – людських, матеріальних, просторових*. Здійснення міжнародних проектів, виведення розвиненими країнами частини виробництва за кордон, організація спільних підприємств створюють нові робочі місця, збільшують зайнятість в працenaдлишкових країнах. "Плюс праця"⁹ створює додатковий продукт і дохід. Відбувається здешевлення продукції, яке не лише змінює її цінову конкурентоспроможність, а й збільшує обсяги виробництва завдяки зростанню доступності товарів для населення. Бурхливий розвиток в останні роки Китаю з дешевою робочою силою, його експортна експансія помітно спричинилися до зростання світового ВВП, зробили його економіку своєрідним двигуном розвитку світового господарства.

Подібна ситуація складається навколо матеріальних ресурсів. Світове господарювання сприяє залученню в загальний бізнесовий процес додаткових матеріальних ресурсів: земель, корисних копалин, інших природних факторів. Слід зазначити, що в країнах, що розвиваються, значна частина ресурсів не використовуються внаслідок браку підприємницького елемента, коштів, наукових знань, недостатнього технічного та економічного розвитку. Прихід у країну іноземних ТНК і фірм, надходження капіталів від міжнародних фінансових структур "оживляють" ці ресурси, включають їх у господарський обіг, ведуть до зростання національного та світового ВВП. Таким чином, включення у світовий господарський оборот нових матеріальних ресурсів теж створює (збільшує) світовий дохід.

Окрім зазначених існує ще й просторовий ресурс розвитку і доходу. Йдеться про використання території для транскордонних перевезень, експедиція товарів, створення туристичних маршрутів, тощо. Можна говорити про існування транзитного потенціалу країн, який в багатьох випадках не використовується, або ж використовується частково. Приєднання країни до міжнародних транспортних магістралей, розбудова інфраструктури перевезень дозволяють реалізувати її транзитний потенціал, створити додаткове джерело доходу. Це зокрема, дуже актуально для України, яка має значний транзитний потенціал, але недостатньо користується ним. (Британський інститут Randel в

⁸ Там же. – С. 199.

⁹ К. Маркс для характеристики безробіття використовував термін "мінус праця".

1999 році після масштабних порівняльних досліджень надав Україні найвищий "коефіцієнт транзитності" в Європі¹⁰.)

Варто взяти до уваги і те, що світове господарювання дозволяє мобілізувати і використати більший обсяг наукової та бізнесової інформації. Це не лише дає можливість приймати більш обґрунтовані, оптимальні рішення, а й ефективніше створювати продукти, збільшувати їх обсяги та асортимент.

Отже, включення у світовий господарський оборот незадіяних виробничих ресурсів створює додатковий світовий дохід.

Ще одним чинником світового доходу виступає *оптимізація використання наявних ресурсів у світовому масштабі*. Світове господарство розширює коло можливостей більш раціонального використання ресурсів, що також стає джерелом формування світового доходу. В результаті, як це довів ще Д.Рікардо, аргументуючи принцип порівняльних переваг, зростають вигоди виробництва та транскордонних товарообмінів, виникають ефекти додаткового доходу. При цьому також раціоналізується структура світової економіки, усувається непотрібне "дублювання" виробництв країнами, що мають нижчу результативність.

Українські науковці М.Фащевський та Л.Чернюк вказують ще на один ефект зростання доходу, що виникає на світових ринках: включення у продуктивний процес додаткових ресурсів створює "додаткову силу" розвитку. "Ця додаткова сила, – зазначають науковці, – полягає у значно вищій продуктивній здатності залученого до господарського обороту ресурсного потенціалу світу... Створюється ситуація, коли завдяки глобальним ринковим відносинам до сфери господарської діяльності залучаються найрезультативніші продуктивні сили, які забезпечують найбільший ефект"¹¹.

Особливої уваги заслуговує аналіз *глобальних економічних та технічних комбінацій*. Австро-американський економіст Й.Шумпетер вважав, що розвиток ринкової економіки відбувається шляхом здійснення нових комбінацій речей та сил. Постійні технічні та бізнесові новації поліпшують, раціоналізують виробничі та комерційні процеси, підвищують їх ефективність. Успішне здійснення інновацій створює надлишок вартості, додаткову вартість. І це виступає не лише приватногосподарським, а й народногосподарським явищем¹².

Міжнародне бізнесове середовище створює сприятливі умови для виникнення та використання нових комбінацій. Мова йде про можливість залучення до господарського процесу нових, більш продуктивних ресурсів, створення масштабніших форм бізнесу, застосування нових організаційно-економічних підходів.

Вкажемо на окремі приклади здійснення міжнародних бізнесових комбінацій. Передусім варто послатися на такі форми організації (реорганізації) бізнесу, як злиття та стратегічні альянси. Поєднуючи зусилля, об'єднуючи

¹⁰ Іванчук Д. Чи потече до нас нафтова ріка? // Підприємництво в Україні. – 2001. – № 1. – С. 28–29.

¹¹ Фащевський М., Чернюк Л. Геоелекономічний потенціал розвитку продуктивних сил України // Економіка України. – 2002. – № 7. – С. 34.

¹² Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: Пер. с нем. – М., 1982. – С. 292.

ресурси, фірми-партнери досягають вищих ефектів у спільному бізнесі. До цього спричиняється ефективніше використання наявної інфраструктури, зменшення витрат на рекламу та реалізацію продукції, що в кінцевому підсумку веде до зниження цін і зростання продаж. Західний дослідник С.Тримбат, яка досліджувала проблему злиттів (не виокремлюючи міжнародні), дійшла висновку, що в 70 відсотках випадків вони привели до підвищення ефективності компанії. Так у ста найуспішніших випадках (досліджувалися 276 компаній зі списку журналу Fortune 500) компанії в середньому підвищили свою ефективність на 5 відсотків¹³. Відсутність позитивного результату у решті випадків, на думку С.Тримбат, обумовлена або невдалими вибором партнера, або поганим менеджментом нового утворення.

Великого поширення в сучасному світі набули стратегічні альянси – довгострокова, взаємовигідна співпраця в окремих сферах бізнесу різних фірм, нерідко конкуруючих між собою. Вона дозволяє їм ефективніше вирішувати дослідницькі, виробничі чи збутові проблеми, досягати результатів, які важко або неможливо було б досягнути поодиночки. Зростання дохідності таких союзів обумовлюється цілою низкою економічних ефектів, таких як ефекти масштабу, взаємодоповнення ресурсів, спільне використання науково-технічних знань, покращення можливостей реалізації продукції тощо.

Міжнародна монополія, до речі, теж виступає організаційно-економічною комбінацією і здатна створювати економічний ефект. І не лише за рахунок неконкурентної поведінки, а й шляхом організації масового виробництва, концентрації науково-технічного, фінансового та управлінського потенціалу. Плідним, на думку Й.Шумпетера, є здатність монополізації "...розширити сферу впливу кращих і звузити сферу впливу гірших умів"¹⁴. Отже, йдеться про можливість зростання інтелектуальної ренти. Ми маємо випадки технологічної монополії, коли лише завдяки їй стає можливим виробництво окремих товарів, зокрема ліків. Відома довготривалість і вартість розробок нових медикаментів, їх поява була б нереальною без масового тиражування препарату і монопольної практики його збуту.

Отже, світовий економічний простір створює надзвичайно сприятливі умови для здійснення нових комбінацій – глобальних. Останні в силу своєї масштабності і різноманіття використовуваних (комбінованих) речей та сил є особливо продуктивними і слугують важливим джерелом формування світового доходу.

Синтезуючим чинником формування світового доходу можна вважати *синергічний ефект, що виникає в результаті міжнародної економічної співпраці*. Він трактується як "...поява нової продуктивної сили або якісно нових джерел розвитку, підвищення ефективності діяльності в результаті поєднання окремих частин, елементів, факторів в єдину систему..."¹⁵.

¹³ *Сташевський Є.* Злиття: практично, але вже не "модно"? // Дзеркало тижня. – 2002. – 23 листопада. – С. 11.

¹⁴ *Шумпетер Й.А.* Капіталізм, соціалізм і демократія: Пер. з англ. – К., 1995. – С. 133.

¹⁵ Економічна енциклопедія. У 3-х томах. Т. 3. – К.; Тернопіль, 2002. – С. 359.

Закон синергії встановлює, що чим різноманітніші й комплексніші взаємозв'язки, тим більше з'являється способів взаємодії між залученими в систему елементами, тим вищим стає потенціал системи. Взаємозв'язки і взаємопідсилення елементів створюють ситуацію, коли продуктивність системи в цілому перевищує продуктивність кожного з них зокрема. Взаємодія країн, підприємств, міжнародних економічних установ на світовій арені сприяють оптимальному поєднанню факторів виробництва, створюють якісно новий продукційний організм. Його додаткова результативність якраз і складає сутність синергічного ефекту, який стає одним із джерел світового доходу.

Складовим елементом синергічного ефекту можна вважати підвищення "Х-ефективності" фірм, що працюють на світових ринках. Цей термін належить американському науковцю Г.Лейбенстайну і виражає узалежненість результатів діяльності фірми від мотивації поведінки менеджерів. За відсутності ефективної конкуренції, як це має місце на змонополізованих національних ринках, менеджери зазвичай не докладають значних зусиль в управлінні діяльністю фірми. І тоді слід говорити про існування "Х-неефективності". Натомість ведення міжнародного бізнесу, дія в умовах жорсткої глобальної конкуренції примушують менеджерів до постійного вдосконалення діяльності, підвищення її продуктивності. Світове суперництво стимулює менеджерські зусилля та пошуки і, таким чином, підвищує "Х-ефективність".

До продукційних резервів, що індукуються глобальним економічним простором, слід віднести і міжнародні суспільні блага. Такими можна вважати захист довкілля, валютну стабільність, задекларовані норми інтернаціональної бізнесової поведінки, міжнародну безпеку тощо. До них з певною мірою умовності – можна зарахувати існуючу систему World Wide Web, створену і не комерційно передану у загальне користування "батьком Всесвітньої павутини" англійцем Тім Бермерс-Лі. Не вимагаючи додаткових витрат, ці блага забезпечують кращі умови для бізнесової діяльності всіх учасників світового господарства, підвищують її ефективність.

Не слід недооцінювати й *"нематеріальні" чинники доходу* (Р.Каплінські). Йдеться про міжнародну бізнесову діяльність, безпосередньо не пов'язану із придбанням та використанням матеріальних ресурсів. Це стосується двох груп чинників. Першу складають чинники, супутні руху реальних товарно-матеріальних цінностей, таких як авторські права, товарні знаки (бренди), дизайн, спеціальні маркетингові стратегії. Лише за рахунок успішного бренду фірма може отримати значні додаткові надходження. Так, лише у 2002 році бренд забезпечив корпорації Соса-Сола додаткові надходження у 70,45 млрд дол., а корпорації Microsoft – 66,17 млрд дол.¹⁶. Товарні бренди почали офіційно реєструватися в США з 1870 року, їх число сьогодні у світі перевищило мільйон. Майже половина існуючих брендів виникли в період 1870–1920 років. Це дає нам певну уяву про масштаби "брендового" доходу, реалізованого у міжнародному середовищі.

¹⁶ Котляр А. Американські бренди, як і раніше домінують // Дзеркало тижня. – 2003. – 27 вересня.

Другу групу чинників складають фінансові операції, що відбуваються у світовому господарстві. І це, передусім, валютні операції. Їх масштаби в сучасному світі сягають астрономічних значень. Досить сказати, що їх щоденні обсяги перевищують 2,5 трлн дол., 90% яких не пов'язані з реальним рухом товарно-матеріальних цінностей, тобто мають чисто спекулятивний характер. Це так званий валютний арбітраж, який приносить транснаціональним банкам значні доходи. Нобелівський лауреат американець Дж.Тобін запропонував обкладати 1-відсотковим податком обмінні спотові операції і отримані кошти скерувати на допомогу країнам, що розвиваються.

Однак, слід зазначити, що в даному випадку йдеться не про створення світового доходу, а про його спекулятивний перерозподіл між країнами, окремими фінансовими суб'єктами. Іншою формою фінансового доходу виступає сеньйораж. Це дохід емітента грошей, який складає "...різницю між номіналом купюри і вартістю її виготовлення, включно паперу, фарби та друк"¹⁷. Його отримують емітенти світових резервних валют – центральні банки США, ЄС, Великобританії, Японії тощо і перераховують його урядам. Уяву про масштаби сеньйоражу, отриманого від перетворення національної валюти у резервну, дає практика США. Відомо, що в 2001 році уряд країни продав іноземним банкам 24, а у 2002 році – 22 млрд дол. В той же час "виробництво" 100-доларової купюри "коштує" приблизно 3 центи. Використання долара в якості глобальної валюти приносить доходи. Світ, користуючись долларом, як зазначає російський науковець О.Неклесса¹⁸, по-суті кредитує США, сплачує податок за користування ним. Це створює стабільне джерело доходу для країни.

Кожне із зазначених джерел здатне створювати та приносити дохід, який в сукупності і складає світовий дохід. Якщо абстрагувалися від останнього "віртуального" чинника, то решту мають продуктивну силу створення (нарощування) вартості і формують додаткову вартість¹⁹. Отже, завдання країни, яка прагне максималізувати свою частку світового доходу, полягає у тому, щоб прийняти активну участь у більшості видів зовнішньоекономічної діяльності, заявити про себе на всіх світових ринках.

Окремий аспект аналізованої проблеми складає *перерозподіл світового доходу, боротьба країн за отримання максимальної його частки*. Економічно виправданого слід вважати ситуацію, коли частка країни у світовому доході визначається ступенем участі у світогосподарських процесах. Насправді ж розподіл є далеким від "економічно обґрунтованого". І це в значній мірі пояснюється "жорсткою боротьбою" за його перерозподіл.

У зв'язку із посиленням цієї боротьби проблема розподілу світового доходу активно досліджується науковцями. Пошук стратегічної зовнішньоторгівельної політики країн привів до появи "нової міжнародної економіки", центра-

¹⁷ Бурлачков В. Денежное предложение: теория и организация // Вопросы экономики. – 2005. – № 3. – С. 54.

¹⁸ Неклесса А. Геометрия экономики // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – № 10. – С. 73.

¹⁹ Теперішні уявлення про формування вартості розмивають різницю між реальним і віртуальними її джерелами. Науковці все частіше говорять про "дематеріалізацію" вартості, що відбувається в умовах "нової економіки" та "нової фінансової економіки".

льним аспектом якої стала концепція "перерозподілу прибутку" (світового доходу – Л.Я.) Дж.Брендера – Б.Спенсера²⁰. В останній доводиться, що за допомогою цілеспрямованих дій існує можливість перерозподіляти прибуток від іноземних фірм на користь національних. Йдеться про певні протекціоністські акції держави. Активність останньої виправдовується не лише в ситуаціях, коли існує потреба усунення певних торгових диспропорцій, скажімо в умовах торгівлі, а й тоді, коли мова йде про можливість збільшити чистий вигравш вітчизняних фірм. Ця точка зору настільки укорінилася у свідомості бізнесменів і політиків, що провідний знавець міжнародних економічних відносин П.Кругман доходить висновку щодо кардинальної зміни уяви про зовнішню торгівлю. Сьогодні, на його думку, теоретичні аргументи на користь вільної торгівлі взагалі щезають²¹.

Існують два основні способи корекції результатів ринкового розподілу доходів: засобами державної зовнішньоекономічної політики і механізмами, що знаходяться в розпорядженні ТНК та подібних їм міжнародних структур. У першому випадку йдеться, передусім, про субсидії та митні регулятори, що їх застосовує уряд щодо вітчизняних та іноземних підприємств. У другому випадку можливість розподілу (переадресування) спільно створеного прибутку належить керівним управлінським структурам транснаціональних утворень, які використовують для цього механізм трансфертних цін, створення в "ланцюгах" центрів домінування з переважаючим правом на отримання доходу тощо. "Отже, – узагальнює Р.Каплінскі, – вирішальним фактором зростання та розподілу доходів є здатність виявляти вплив на спільну діяльність груп людей..."²², перерозподіляючи результати сумісної високої результативності на користь окремих комерційних ланок чи суб'єктів.

Звідси напрошується доволі однозначна рекомендація щодо забезпечення більшої, по-можливості, частки країни розподільчими чи перерозподільчими засобами. Це проведення науково обґрунтованої зовнішньоекономічної політики в дусі селективного протекціонізму та сприяння якнайшвидшого формування як національних ТНК, так і спільних з іншими країнами, створення промислово–фінансових груп тощо.

Числові значення світового доходу чи розмір частки країни у ньому підрахувати дуже непросто. Проте відомо що ефекти від участі країн у світогосподарських процесах є значними. Так, знаний американський дослідник Е.Денісон вважає, що переваги відкритої економіки перед автаркією є величезними²³. Український науковець С.Мочерний зазначає, що країна, яка не здійснює зовнішньоекономічну діяльність змушена збільшувати власні витрати

²⁰ Панорама экономической мысли конца XX столетия. Том 1: Пер. с англ. – М., 2002. – С. 328–329.

²¹ Там же. – С. 346.

²² Каплински Р. Распространение положительного влияния, глобализации: анализ "цепочек" приращения стоимости. – С. 21.

²³ Денисон Э. Исследование различий в темпах экономического роста. – М., 1971. – С. 347.

виробництва у 1,5–2 рази²⁴. Вибіркові дані про масштаби та структуру світового доходу містить табл. 2.

Таблиця 2

Структура глобального доходу, що генерується п'ятьма наукомісткими галузями знанневих послуг, у розрізі країн, отримувачів доходу, в 1998 році, млрд дол. США

	США	Японія	Європа–4*	Інші країни
Комунікаційні послуги	380	180	190	290
Фінансові послуги	138	150	470	610
Бізнесові послуги	830	300	720	460
Освітні послуги	120	50	130	350
Медичні послуги	780	340	260	400

* Європа–4 це: Німеччина, Франція, Великобританія, Італія.

Джерело: Бажал Ю.М. Экономика, базирующаяся на знаниях: теория и государственная политика // Экономика і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 79.

Процес створення та розподілу світового доходу може бути представлений рис. 2. Очевидно, що масштаби і динаміка світового доходу роблять його важливим і вагомим джерелом розвитку та добробуту країн. Його стабільне надходження забезпечує прогресивну динаміку соціально-економічних процесів, зростання ВВП. Цей зовнішньоекономічний ресурс органічно включається у національний кругообіг фінансових потоків і посилює фінансово-господарський потенціал країни. І в той же час, його зменшення, не кажучи вже про повну його втрату, веде до розбалансування економіки, зниження її ефективності, соціальних напружень. Тому забезпечення надходження в країну частини світового доходу є критерієм економічної безпеки держави та її регіонів.

Проведений аналіз дозволяє дійти таких висновків:

- Світовий дохід є реальним явищем світового господарства і продукується чинниками, що діють у міжнародному економічному середовищі. Він є синтетичним показником, який об'єднує ефекти від основних видів зовнішньоекономічної діяльності.

- Джерелами світового доходу виступають додаткові людські, матеріальні, науково-інформаційні ресурси, включені у світовий господарський оборот глобальними фірмами (М.Портер) та синергічні ефекти, що свідомо формуються суб'єктами світової економіки. Зокрема, йдеться про включення в господарський оборот світових економічних ресурсів та про діяльність з ефективного їх використання. Останнім часом зростає значення та вага "нематеріальних" чинників доходу. Його в значній мірі здатні приносити авторські права, товарні знаки, дизайнні рішення, маркетингові стратегії, а також операції з валютами.

²⁴ Економічна енциклопедія. Т. 3. – С. 330.

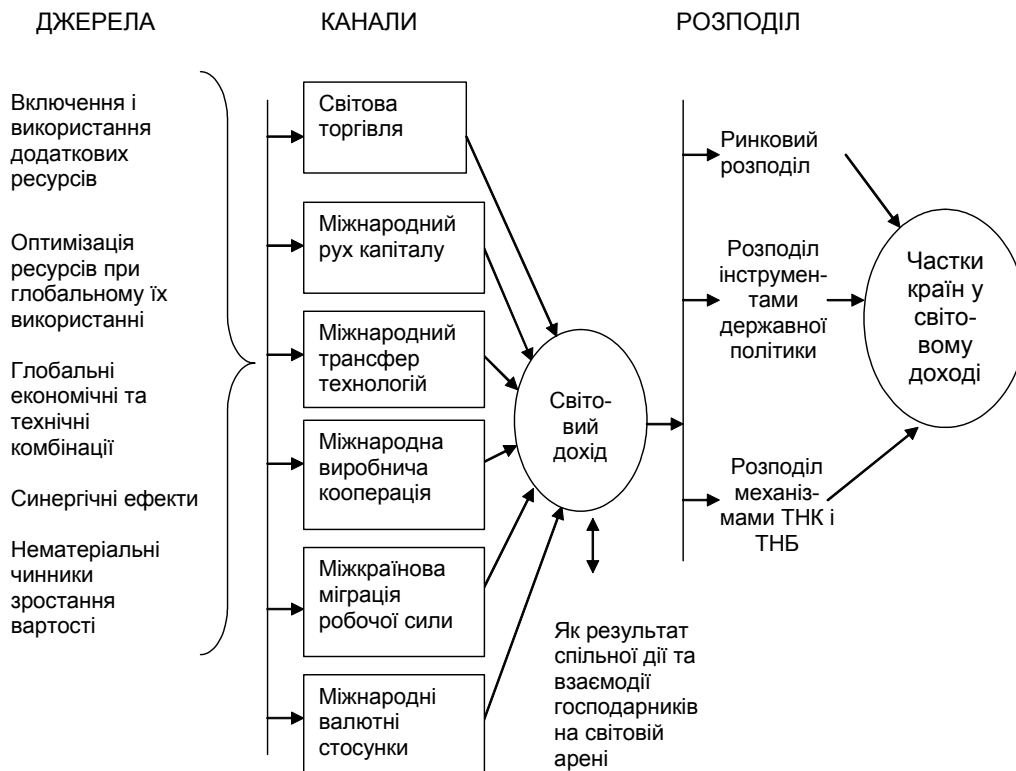

Рисунок 2. Процес створення та розподілу світового доходу

- Важливе місце в теорії світового доходу належить перерозподільчим заходам. Будучи в більшості випадків результатом спільної дії гео економічних гравців, він розподіляється здебільшого в залежності від їх позицій в системі управління та економічної сили. Це означає, що частка окремих країн у світовому доході залежить від місця у світовій ієрархії, якості зовнішньоекономічної політики, структури та динаміки зовнішньоекономічної діяльності, наявності транснаціональних структур.

- З поглибленням господарської глобалізації розмір світового доходу зростає, посилюється боротьба за його розподіл, максимізацію частки окремих господарюючих суб'єктів.

- Відмова країни від участі в міжнародній економічній співпраці – цілкова чи часткова – рівнозначна такій же відмові у створенні та отриманні частини світового доходу.

- Світовий дохід слід трактувати в категоріях національної та регіональної економічної безпеки.